

БІЛЯ КЛАСНОЇ
ДОШКИ

Ігор КОЛЯДА, Сергій ВЕРГУН.
МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ РОЛЬОВОЇ ГРИ – ІСТОРИЧНІ
ДЕБАТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ: «НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА В СИСТЕМІ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХІХ СТ.» (9 КЛАС)
Ірина БОНДАРУК. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ УРОКИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ (9 кл.)
Ігор КОЛЯДА. МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ НА
ТЕМУ: «КИЇВСЬКИЙ ТРАНСПОРТ» («Мій Київ» 5 клас)
Алла ПРИХОДЬКО. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАУКОВО-
ПОПУЛЯРНОГО І ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КІНО В УКРАЇНІ У 20-х – 30-х рр.
ХХ СТ. ПЕРШІ КРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ МУЛЬТИПЛІКАЦІЇ

Ігор КОЛЯДА,
доктор історичних наук, професор,
Сергій ВЕРГУН,
Інститут історичної освіти
НПУ імені М.П.Драгоманова

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ РОЛЬОВОЇ ГРИ – ІСТОРИЧНІ ДЕБАТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ: «НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХІХ СТ.» (ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, 9 КЛАС)

Останнім часом в Україні поступово набуває ходи процес європеїзації середньої та вищої освіти. Одним з основних кроків модернізації є активне впровадження інноваційних технологій навчання, які урок роблять значно цікавішим та багатограннішим. Метою національної державної програми «Освіта» («Україна ХХІ ст.») є виведення освіти України на рівень розвинутих країн світу, що можливо лише завдяки відходу від авторитарної педагогіки та використання сучасних педагогічних технологій. Саме цим в останній час зумовлена увага дидактів і методистів до західних інновацій.

Слово «інновація» означає оновлення процесу навчання, спираючись головним чином на внутрішні чинники. Запозичення цього терміну із західної педагогічної літератури пов'язана з бажанням виділити мотиваційний бік навчання, відмежуватись від звичних розповсюджень чергових «переможних методик», які за короткий час нібито повинні дати максимальний ефект незалежно від особливостей класу і окремих учнів, їхніх бажань, здібностей тощо.

Поняття «технологія» виникло у світовій педагогічній науці також як протиставлення існуючому поняттю «метод». З початку 1980-х років все більше вживається термін «педагогічні технології».

Педагогічна технологія — це цілеспрямована система, що поєднує освітній і виховний аспекти процесу навчання.

Найбільш поширеними є *когнітивний* та *гуманістичний* (в сучасному вживанні — неогуманістичний) підходи.

Прибічники когнітивного підходу (Брунер, Терукс) вважають головним у навчанні розвиток мислення та пам'яті учнів, насамперед таких інтелектуальних умінь, як абстрагування, аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, оцінювання, теоретичні міркування тощо, тобто тих, що надають можливість розв'язати висувану проблему.

Послідовники гуманістичного підходу спираються на «Я-концепцію», розроблену К. Роджерсом, А. Маслоу, Ч. Ратбоуном, і відстоюють право учнів самостійно обирати мету, формувати власні проблеми, заглиблюватись у суб'єктивний досвід та відчувати його наслідки. Звідси ідеї «активного навчання», «безпосереднього досвіду», «персоналізації знань», «права учня на турботу і увагу з боку дорослих», «необхідність створення атмосфери відвертості та взаєморозуміння».

За сучасних умов важко довести перевагу або ефект того чи іншого підходу, стилю, методу, тому доцільно погодитися з Р. Бартом, що нормальним існуванням сучасної педагогіки є наявність плюралізму підходів та технологій.

На відміну від традиційних уроків, метою яких є оволодіння знаннями, уміннями та навичками, урок з використанням інноваційних технологій навчання

спрямований на найбільш повне врахування вікових особливостей, інтересів, нахилів, здібностей кожного учня.

Використання рольових ігор при вивченні історії України є однією із ефективних та продуктивних інноваційних технологій навчання. Під ігровою діяльністю у психології та педагогіці розуміють особливу сферу людської активності (або спільної діяльності), в якій метою учасників є насамперед отримання задоволення від прояву своїх фізичних і духовних сил.

У сучасній педагогічній літературі немає єдиного підходу до класифікації ігрових форм навчання. Немає навіть єдиної назви для них. Так, вживаються терміни «навчально-пізнавальна гра», «педагогічна гра», «навчально-педагогічна гра», «навчальна гра», «інтелектуальна гра», «дидактична гра». Ми вважаємо за доцільне використовувати термін «дидактична гра» (поняття «педагогічна гра» є, на наш погляд, більш широким).

Дидактична гра має на меті досягнення визначених учителем педагогічних цілей, характеризується активністю, динамічністю, емоційністю, колективністю, проблемністю, самостійністю, змагальністю пізнавальної діяльності учнів. Особливо слід відзначити таку рису дидактичної гри, як емоційність, адже саме задіяння емоцій веде до максимальної активізації пізнавальної діяльності. За основною формою діяльності учнів можна виділити такі види ігор:

— *рольові дидактичні ігри*, які вимагають від учнів задіяння в першу чергу творчих здібностей, за рахунок чого відбувається підсилення емоційності та позитивної мотивації учнів, активізація сприйняття та осмислення учнями навчального матеріалу. Рольова гра може бути: а) сюжетною (проводиться за підготовленим заздалегідь сценарієм) та б) сюжетно-імпровізаційною (починається як сюжетна, але згодом переходить в імпровізаційну форму).

— *операційні дидактичні ігри* (ділові, інтелектуальні, ігри—вправи, ігри—історичні мандрівки тощо), що вимагають задіяння насамперед інтелектуальних здібностей. Сприйняття, осмислення та закріплення навчального матеріалу відбувається шляхом залучення логічного мислення. Часто особливу роль у підвищенні позитивної мотивації та емоційності навчання відіграє змагальний характер гри або азарт, що викликається потребою впевнитись у своїх силах та можливостях (наприклад, розв'язання навчального кросворду).

За основним методом навчання дидактичні ігри умовно поділяють на два види:

— *репродуктивні*: при підготовці від учнів вимагається використання відомого їм з уроків або з навчальної літератури матеріалу, засвоєння якого набуває ігрової форми.

— *творчі*: при підготовці учні працюють з історичними документами, мемуарною та науковою літературою, тобто виконують дослідницьку роботу.

Звичайно, можна виділити й проміжну категорію

дидактичних ігор, наприклад, частково творчі.

Формою рольової гри, що спрямована на розвиток умінь і навиків відстоювати свої погляди, щодо проблеми, користуватися практичними знаннями при аргументації своїх висновків самостійної роботи з джерелами є **урок—дискусія**. Методисти пропонують такі основні правила організації дискусії на уроці: всі відкрито висловлюють свої погляди, думки, всі погляди беруться до уваги, точка зору опонента має право на існування, виступ має бути стислим і логічно послідовним, коли висловлює погляд один, інші слухають, забороняється критикувати погляди інших, ідеї мають бути конструктивні, аргументи опираються на конкретні знання, забороняється особистісний характер критики поглядів, проведення уроків—дискусій передбачає її чіткий регламент, чітко визначений час на виступ, на запитання, на контраргументи.

За кожне висловлювання учень має отримати заохочувальні бали, додаткові бали можна заробити за правильну постановку запитання, за надання додаткової інформації, за рецензування відповідей, за уточнювальні запитання, проведення аналогій, уміння залягоджувати гострі моменти дискусії, під час уроку—дискусії. Вчитель не повинен допустити монополії одного учня на висловлювання поглядів, тому бали можна знімати за нестримне нав'язування власних ідей, висловлювання не по темі, несуттєві, зауваження, повтор інформації.

Урок—дискусія сприяє засвоєнню знань, вдосконаленню навичок спілкування, навчає переконливо і точно висловлювати свою думку. Дискусія має багато різновидів. Теми дискусій як форми навчання, мають відповідати вимогам програми з історії і сприяти поглибленому вивченню предмета. Запровадження дискусії в навчальному процесі можливе в кількох варіантах. Зокрема, на *першому етапі* елементи дискусії «вживлюються» в хід будь-якого уроку. На *другому етапі* проводяться окремі уроки за участю учнів одного класу чи кількох класів однієї паралелі. Основним завданням дискусії є виявлення різноманітних точок зору учнів на історичну проблему (чи кола проблем) та їх всебічний аналіз.

Важливо організувати заняття так, щоб учні не грали ролей учасників історичних подій, а намагалися самостійно в ході дискусії оцінювати ситуацію, спираючись на власні погляди, набуті знання і життєвий досвід. Акцент бажано зробити на формуванні у школярів уміння цілісно сприймати проблему або явище, бачити їх у цілому, в комплексі і контексті.

У методичній науці розроблено такі дидактичні принципи організації уроку—дискусії:

1. Клас наперед поділено на команди, які залишаються незмінними протягом певного часу (чверть, півріччя, рік).

2. Команди-опоненти не проводять між собою дискусію двічі, поки не зустрінуться з усіма командами.

3. Після кожного уроку—дискусії команди змінюють свого лідера (капітана) для того, щоб кожен учасник набув досвіду лідерства.

4. Кожен учасник команди обов'язково бере участь в уроці—дискусії, відстоюючи позиції своєї команди.

Обов'язковим для проведення дискусії на уроці історії України є:

— знання обов'язкового (програмного) історичного матеріалу;

— знання факторів, подій і явищ з прилученням додаткової історичної, політичної, економічної, додаткової літератури тощо.

Для того, щоб взяти участь в дискусії, учні мають вміти щонайменше:

1. Користуватись різноманітними джерелами знань для підготовки до диспуту.

2. Яскраво і логічно висловлювати свою точку зору, спираючись на історичні факти та приклади з навчальної та художньої літератури

3. Робити висновки й узагальнення щодо проблеми, яка обговорюється.

На розсуд учасників уроку—дискусії може бути винесена важлива та суперечлива наукова проблема. В одному варіанті всі учні можуть брати участь в обговоренні «за круглим столом», в іншому (де клас є «слабкішим») — найпідготовленіші учні ведуть дискусію, а інші висловлюють свої враження від їх виступів. Важливим елементом для проведення уроків—дискусій є використання наочності, технічних засобів навчання. Виступи учнів, які використовують історичні карти, схеми, діаграми, різноманітні ілюстративні матеріали, безумовно, актуалізують їх позицію, роблять її аргументованою і логічною. Наявність комп'ютерної техніки та інтерактивних дощок надають дискусії важливого емоційного забарвлення. На наш погляд, досить цікавою може бути організація дискусії в 9-х класах з історії України при вивченні теми: «**Надніпрянська Україна в системі міжнародних відносин першої третини ХІХ ст.**», яка передбачає ознайомлення учнів з питанням про ставлення української еліти до війни Наполеона Бонапарта з Росією. Найбільш актуальним для такої дискусії є питання ставлення до Наполеонівської агресії представників двох таборів української еліти: **автономістів-радикалів** та **автономістів-консерваторів**. Для обговорення у ході дискусії вчитель може запропонувати такі питання для обговорення:

Чому автономісти-консерватори вірили, що їхня підтримка російського уряду у французько-російській війні сприятиме відновленню автономії Гетьманщини?

Чому автономісти-радикали сподівались на підтримку Наполеоном Бонапартом їхнього прагнення відновлення Гетьманщини?

Представники яких соціальних верств і яких регіонів України належали до вище згаданих таборів? Чому?

Чому плани, як автономістів-радикалів, так і автономістів-консерваторів не мали перспективи?

Можлива експертна оцінка і третьої сторони — *історичного експерта*. Фахова експертиза та спроба наукового прогнозу є найважливішими критеріями цієї міжпредметної дискусії. Тому вчитель має підготувати експертний виступ учнів за таким планом:

- проблема та її сутність;
- причини виникнення проблеми;
- можливі шляхи подолання цієї проблеми;
- прогноз на майбутнє.

Дискусія може відбуватись у формі фронтальної бесіди та при визначенні груп школярів. Так, методисти рекомендують створювати групи учнів, що складаються з 4—6 учнів, при цьому кожен з них повинен відігравати свою роль в роботі групи: 1) доповідач — робить основний виступ; 2) співдоповідач — підтримує основну доповідь, позицію групи; 3) аналітик-ерудит-носії різної інформації для групи; 4) критик — проводить критичний аналіз виступів опонентів; 5) генератор ідей — висуває нові ідеї і думки; 6) секретар — фіксує основні моменти дискусії, підводить підсумки роботи групи.

Розподіл ролей носить умовний характер і не заважає всім членам групи підтримувати участь в дискусії в інших ролях.

Для учасників дискусії методистами розроблена певна **пам'ятка для учнів**:

— Перш ніж брати слово — чітко визнач свою позицію.

— Подумай, чи правильно ти розумієш суть проблеми.

— Висловлюючи свою позицію, спирайся на беззаперечні факти і документи.

— Мова виступу має бути чіткою, логічною, послідовною, емоційною.

— Намагайся довести свою думку, не перекручуючи виступ своїх опонентів.

— Дотримуйся толерантності і поваги до інших учнів, які висловлюють свою думку.

За круглим столом зібралися представники двох різних таборів української шляхти радикали—автономісти та радикали—консерватори. Перших представляє В. Капніст, других — І. Котляревський, дискусію контролюють експерти у складі історичного критика, секретаря засідання та предводителя дворянства. Урок—дискусію розпочинає предводитель дворянства, ознайомлюючи учасників з правилами його проведення. Шляхом жеребкування визначається, яка із сторін буде першою відстоювати свої позиції.

Предводитель дворянства. Шановні учасники, радо вітаємо Вас на сьогоднішньому зібранні, яке присвячене французько—російській війні 1812 р. та подіям, які відбулися на українських землях в рамках цієї військової кампанії. Прошу бути толерантними один до одного та дотримуватися правил проведення сьогоднішньої дискусії, адже в будь-якому випадку ми представляємо інтереси України.

Секретар засідання. Шановні учасники, прошу ознайомитися з правилами та дотримуватися їх.

Предводитель дворянства. Прошу підійти до мене по одному представнику з кожної команди, щоб взяти участь у жеребкуванні.

Дякую. Засідання оголошую відкритим!

Автономісти-консерватори. Ми повинні протистояти ворожому наступу Наполеонівських військ і не дати ворогу захопити нашу землю

Автономісти-радикали. Навпаки, Наполеон Бонапарт наш визволитель, завдяки військам його величності Імператора Франції Гетьманщина знову відродиться і відновить свою автономію.

Автономісти-консерватори. Ця автономія буде страшніша будь якої залежності, адже французи знищать всі вікові традиції і віру

Автономісти-радикали. Не можу з Вами погодитись. Його Величність дарував широкі права Польщі і обіцяв подарувати й нам, досить терпіти царські утиски!

Автономісти-консерватори. Потрібно пам'ятати хто такі поляки і які у нас були відносини; те, що для них добре, для нас матиме протилежне значення.

Автономісти-радикали. Царська політика згубно впливає на прояви нашої державності, вже 37 років тому було ліквідовано козацтво і вже 48 років немає славної Гетьманщини

Автономісти-консерватори. Нам доручено сформувати козацькі полки, сам Іван Котляревський буде командиром 5-го елітного полтавського козацького полку! Здавна з Росією нас з'єднували братські відносини, ми повинні боронити нашу землю від загарбників, берегти нашу віру і честь!

Автономісти-радикали. У нас чітко визначена позиція великої кількості населення, зокрема дворянства, щодо підтримки Франції, ми будемо стояти до останнього, щоб скинути царське ярмо з наших земель! Доказом нашої підтримки Бонапарту є формування волинським дідичем Чайковським козацького загону, який був направлений на допомогу Наполеону.

Автономісти-консерватори. Наш супротив є масовим, селяни та козаки не хочуть бачити французького загарбника на своїх батьківських землях; лише на території України мобілізовано близько 70 тис. піших і кінних козаків для боротьби проти Наполеона.

Автономісти-радикали. Ми не приховуємо своєї радості і надіємося на те, що з приходом французької армії буде запроваджено Кодекс Наполеона і Україна стане автономною, а, може, й незалежною державою без кріпосницьких порядків. На протигагу вашому масовому супротиву можемо навести такі факти, що навіть на півдні Полтавщини пан Могушовський радіє з успіхів Наполеона і жертвує гроші на його успішну боротьбу проти царату, а у Переяславському

повіті теж багато автономістів-радикалів, і вже по всій Україні звучать тости за процвітання Республіки!

Автономісти-консерватори. Звичайно, нам відомо поодинокі випадки підтримки Французької Республіки, але рішучий масовий супротив Калужського, Чернігівського та Полтавського ополчень руйнує ваші міфи про масові симпатії народу до імператорського двору французького триколуру.

Автономісти-радикали. Ми переконані, що успіхи Бонапарта на заході Волині матимуть продовження і Україні будуть даровані широкі автономні права!

Предводитель дворянства. Шановні учасники, давайте підіб'ємо підсумки нашої дискусії. Безумовно кожен із вас має право на власну думку і більше того, кожна з ваших думок по-своєму правильна і має істину. Та давайте об'єктивно дивитися на дану проблему. Наполеонівська Франція ще з 1810 року активно обговорювала основний напрям бойових дій у східноєвропейському напрямі.

Було виділено два основні плани, які передбачали подальший хід воєнних дій. Один з них полягав у розгромі російської армії у напрямку Москви та укладенні мирного договору на користь Франції. За другим планувалося привласнити у Росії українські й литовські губернії, розширити Польщу від Балтики до Чорного моря, захопити Київ, укріпитися на лінії Двіна—Дніпро і продовжувати після цього наступ на Москву. При цьому бралася до уваги і Туреччина, яка мусила скувати російську армію на півдні. Але в жодному з цих планів не передбачалося надання Україні автономії чи незалежності з боку Франції. В інтересах царського уряду також не було нічого перспективного для розширення прав української державності, хоча б на мінімальному рівні. Фактично, українська територія разом з населенням вкотре опинилася серед двох фронтів і не мала змоги диктувати свої правила. У підсумку, інтереси України не були втілені у життя, і все залишилося на довоєнному рівні. Дякую за увагу.

Отже, дискусія на уроці історії України залишається важливим елементом формування творчої особистості учнів, сприянню виникненню і розвитку у них інтересу до навчання, особистісних мотивацій до одержання нових знань, виступаючи дієвим методом формування суджень, оцінок, переконань учнів.

Використані джерела та література:

1. Баханов Константин Іноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі / К.Баханов //: Монографія. — Запоріжжя: Просвіта, 2000. — 160 с.
2. Баханов Константин У пошуках інноваційних технологій викладання історії / К.О.Баханов // Історія в школах України. — 1996. — № 1. — СС. 20—25.
3. Баханов Константин. Традиції та інновації у навчанні історії в школі / К.Баханов //: Дидактичний словник-довідник. — Запоріжжя: Просвіта, 2002. — 108 с.
4. Павлова Людмила Спор, дискусія, полеміка / Л.Павлова // — М.: Просвещение, 1991. — 127 с.
5. Пометун. Олена, Пироженко Людмила Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко // — К.: Видавництво А. С. К., 2004. — 192 с.